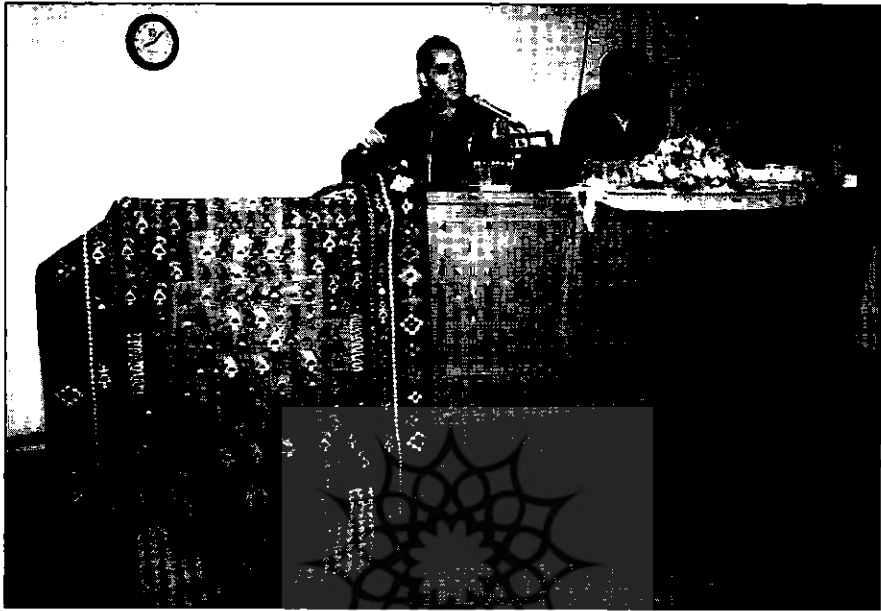

کارگاه کلیم بافی در نهاوند

اشاره :

از دو سال پیش (۱۳۸۱) مؤسسه‌ی فرهنگی علیم‌رادیان شاهد پژوهش‌های پی‌گیرانه‌ی جناب آقای مهندس پیمان مبارکی (متولد ۱۳۵۹ تهران) در خصوص فرش و گلیم نهاوند بود و نظر به این‌که توسعه و ترویج صنایع دستی این شهرستان از جمله فرش آن، بخشی از اهداف فرهنگی مؤسسه است، ضمن استقبال از این کارشناس رشته‌ی فرش از دانشگاه یزد (و دانشجوی کارشناس ارشد رشته‌ی پژوهش هنر دانشگاه هنر امروز)، با هماهنگی‌هایی که با مسئولان محترم و دفتر مؤسسه در نهاوند به عمل آورد زمینه‌ی حضور ایشان را در نهاوند فراهم ساخت و خوش‌یختانه با حمایت‌های بی‌دریغ فرماندار محترم نهاوند و همکارانشان، پیشینه‌ی فرش و گلیم و طرح و نقش‌های خاص آن‌ها مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت.

در یکی از میزگردهای نهاوندشناسی مؤسسه نیز (بهار ۸۲) که جناب آقای مهندس علی‌اصغر زبردست استاندار محترم همدان و جناب آقای سیدسعید شاهرخی فرماندار محترم نهاوند دربارہ‌ی توسعه‌ی این شهرستان سخنرانی داشتند ایشان گزارشی از فعالیت‌های خود در زمینه‌ی فرش و گلیم نهاوند به اطلاع حاضران رساندند.

پس از یک سال و نیم مطالعه و تحقیق، آقای مبارکی مرحله‌ی اول طرح عملیاتی خود را راه‌اندازی کارگاه گلیم بافی در داخل شهر تشخیص دادند و به دلایلی که در متن مصاحبه ملاحظه خواهید کرد، در اولویت قرار گرفت و با بیش از هشتاد نفر، برای اولین بار بافت گلیم به صورت متمرکز و سازمان‌یافته تحت عنوان «گلیم گیان» به اجرا درآمد و به تولید رسید. ایشان برای مراحل بعد، در جهت احیای طرح و نقش‌های ویژه‌ی فرش‌نهادند دیدگاه‌های مترقیانه‌ای دارند که در صورت فراهم شدن مقدمات کار و مورد حمایت قرار گرفتن، به اجرای آن‌ها خواهند پرداخت.

آن چه می‌خوانید خلاصه‌ی گفت‌وگویی است با این کارشناس تلاشگر فرش که با حضور و همکاری جناب آقای خرمی مدیر محترم مؤسسه در مؤسسه به عمل آمده است که بدین وسیله از هر دو سپاس‌گزاری می‌شود.

«فرهنگان»

جناب آقای مبارکی چه‌طور شد که شما نهاوند را برای فعالیت خود انتخاب کردید؟

ضمن تشکر از مؤسسه که بنده را قابل دانسته و برای این مصاحبه دعوت کرده‌اند، باید عرض کنم از دو سال پیش «سازمان تحقیقات فرش ایران» که زیر نظر جهاد سازندگی کشور فعالیت می‌کرد با فراخوان مقاله اعلام کرده بود که از تحقیقات پژوهشگران درباره‌ی فرش ایران حمایت می‌کند و تسهیلاتی برای آنان فراهم می‌سازد. من هم که دانشجوی رشته‌ی فرش بودم تصمیم گرفتم پژوهشی را آغاز کنم. در مطالعات کتابخانه‌ای متوجه شدم که فرش «عشوند نهاوند» با این که مشهور است اما چنان که باید شناسایی نشده است. از این جهت غرب کشور و مشخصاً شهرستان نهاوند را برای منطقه‌ی پژوهشی خود انتخاب کردم، زیرا این شهر تقریباً به کل مناطق غرب کشور دسترسی دارد. «سازمان تحقیقات» چندی بعد منحل شد ولی من هم چنان مصمم بودم راهی را که انتخاب کرده‌ام ادامه‌دهم. تا این که با مؤسسه آشنا شدم و با استقبال و همکاری این مؤسسه هدف خود را دنبال کردم.

به چه ویژگی‌هایی از فرش نهاوند رسیده‌اید؟

من ابتدا تصور می‌کردم شش ماه تا یک سال برای تحقیق پیشینه‌ی فرش نهاوند کفایت می‌کند. اما در عمل دریافتم که سنت بافت فرش نهاوند بسیار غنی است و نیاز به زمان بیش‌تری برای بررسی دارد.

فرش های نهاوند از نوع «روستایی باف» هستند و می دانیم فرش های «روستایی باف» اصالت بیش تری در مقایسه با فرش های «شهری باف» دارند. «نقش مایه»ی فرش نهاوند بسیار کهن و نمادین است و از همسایگان اطراف و اقوام مجاور مانند لر، فارس، کرد و عشایر تأثیرات مثبت گرفته و به کلاس خاصی از فرش دست یافته است. جایگاه ویژه ای که نهاوند در غرب دارد زمینه ی این تکثر فرهنگی و تأثیر پذیری را فراهم کرده است و موجب تنوع در نقش شده است. بدون این که از آن ها تأثیر کامل پذیرفته یا کپی محض باشد.

اصولاً کلاس این دو (فرش نهاوند و اطراف) از هم جداست و با همهی تأثیر پذیری، استقلال خود را حفظ کرده است. قبلاً همه جا فرش نهاوند را با «فرش عشوند» می شناختند. اما من به این نتیجه رسیدم که نقش های متعدد دیگری هم هست و لااقل ده نمونه را شناسایی کرده ام. بین این ها، نقشه های «ذهنی باف» هم وجود دارد.

بفرمایید «فرش ذهنی باف» چگونه فرشی است؟

فرشی است که نقش آن کاملاً ذهنی، کهن و بدوی است و در آن نقشه و قانونمندی وجود ندارد و تحت تأثیر نقشه های دیگر قرار ننگرفته است. بافنده ی چنین فرشی با نقش های بدوی و ابتدا به ساکن سرو کار دارد. از این رو چنین فرش هایی ارزش ویژه دارند. قبلاً «هریس» آذربایجان دارای فرش های «ذهنی باف» بود و به آن شهرت داشت. اما مدت هاست که این ویژگی را از دست داده است.

آیا فرش فعلی نهاوند توانسته است مورد توجه قرار گیرد؟

با این که کلاً بازار فرش و صادرات آن با مشکلاتی مواجه شده است و از طرف دیگر کیفیت فرش های نهاوند از جمله «عشوند» از جهت نوع پشم و رنگ نازل است ولی به دلیل داشتن بافت خوب هنوز هم صادر می شود و خریدار دارد.

فرش‌های شناخته شده مانند آنچه در تبریز و کاشان و امثال آن تولید می‌شود در غرب و سایر کشورها رونق سابق را ندارند. زیرا سلیقه‌ها عوض شده و آنان دنبال تنوع هستند. چین و پاکستان و هند هم مشابه طرح‌های تبریز و کاشان را به وفور تولید و صادر کرده‌اند. در نتیجه بین متقاضیان فرش سنتی در جهان نوعی یک‌نواختی و دل‌زدگی ایجاد شده و اکنون به دنبال فرش‌های ناشناخته و جدید و نسبتاً ارزان هستند. بنابراین اگر فرش نهاوند سامان‌دهی شود همین شهرستان قابلیت آن را دارد که پایگاه تجارت فرش شود و مشکل بازاریابی و صادرات نخواهد داشت. البته این قابلیت به نهاوند منحصر نمی‌شود. قطعاً در هر کدام از بخش‌های ناشناخته‌ی ایران که نقش‌های فرش اصیل و فراموش شده دارند اگر به احیای آن‌ها بپردازند مورد استقبال مردم جهان قرار خواهند گرفت.

پس قدم اول شناخت این امکانات و قابلیت‌های فرش نهبوند است. سپس معرفی کردن آن به کشور و خارج از کشور از طریق انتشار کتاب و مقاله. من تاکنون با ارائه‌ی چند مقاله در مجلات تخصصی برای معرفی فرش نهبوند قدم‌های برداشته‌ام و در صدد هستم مجموعه‌ی مطالعات و بررسی‌های خود را در این خصوص به صورت یک کتاب به چاپ برسانم.

مرحله‌ی بعد برنامه‌ریزی صحیح و اعمال مدیریت برای احیای این هنر اصیل است. تأمین مواد اولیه‌ی مرغوب بسیار مهم است و حفظ نقش‌های اصیل کاملاً ضرورت دارد. برای مثال کبودرآهنگ همدان تا چند دهه‌ی پیش قطب تولید فرش اصیل بود، اما مدت‌هاست که با جای‌گزین کردن فرش ابریشم قم در این منطقه، نقش‌های اصیل خود را رها کرده است و در نمایشگاه اخیر فرش می‌شنویم که مسئولان مربوطه با افتخار از بافت چنین فرشی که اصالت آن مربوط به جای دیگر است سخن می‌گویند. در حالی که هر چه قدر در این زمینه پیش‌رفت حاصل شود، نهایتاً نقش دست دوم تلقی می‌شود و فرش اصیل کبودرآهنگ نخواهد بود.

بنابراین احیای اصالت‌های فرش نهبوند در اولویت است و البته سرمایه‌گذاری جدی لازم دارد تا در کم‌تر از دو سه سال این پایگاه تجارت فعال گردد.

تحقیق شما در خصوص نهبوند چه‌طور به گلیم بافی منجر شد؟

پروژه‌ی بلند مدت من فرش نهبوند است. اما در مطالعات خود از جمله چند کتاب نسبتاً قدیمی دریافتم که گلیم هم در نهبوند سابقه دارد. با دیدن چند نمونه از گلیم‌های کهنه‌ی نهبوند کنجکاو شدم و با بررسی‌های بعدی معلوم شد نقش‌های قدیمی گلیم در جای‌جای این شهرستان وجود دارد. اوائل می‌گفتند نقش آن‌ها از لرستان است ولی

نمونه‌ها آن را تأیید نمی‌کرد و نشان می‌داد که اصیل هستند. اما به دلیل این که مدت‌ها در نهاوند بافت گلیم تداوم نیافته و یا به صورت پراکنده بوده به فراموشی سپرده شده‌است. تحقیق درباره‌ی پیشینه‌ی گلیم نهاوند مرا بر آن داشت که ابتدا به احیای گلیم بپردازم. زیرا شیوه‌ی بافت آن ساده است، بیش‌تر قدرت مانور دارد، آموزش آن سریع‌تر انجام می‌گیرد و کم‌تر از یک ماه می‌شود عده‌ای را آموزش داد. ضمناً بازار و تقاضای خرید آن در خارج از کشور به دلیل ارزان بودنش بیش‌تر است. این‌ها دلایلی بود که باعث شد به فکر تأسیس کارگاه گلیم بافی بيفتم.

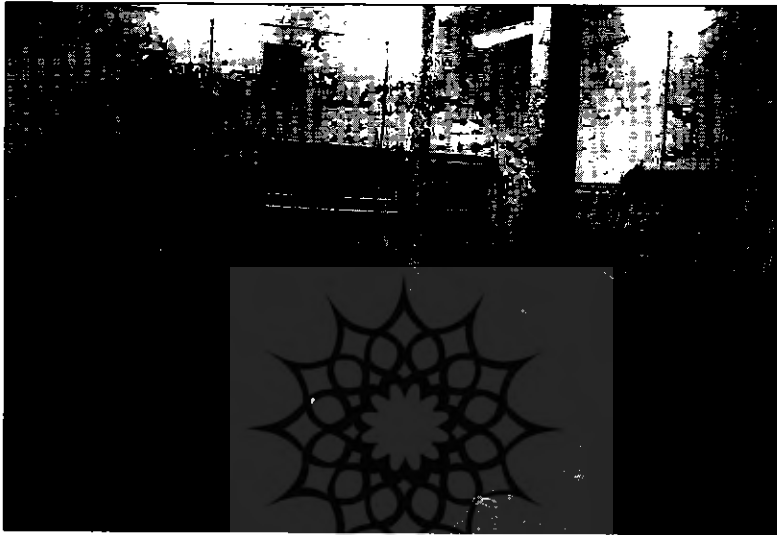
لطفاً کمی هم راجع به کارگاه گلیم بافی بگوئید.

تولید اولیه در آذرماه ۸۲ با سه چهار نفر شروع شد و بعدها با پانزده نفر ادامه یافت. اما به صورت متمرکز، کارگاه آن، رسماً از خرداد ۸۳ در داخل شهر تأسیس شد و با همکاری حدود یک‌صد بافنده به تولید پرداخت و خوش‌بختانه رو به گسترش است. تولید متمرکز در مقایسه با گلیم بافی سنتی در منازل یا توسط عشایر این مزایا را دارد که بافنده‌ها در یک جا جمع می‌شوند و طبق ساعات معینی کار می‌کنند. بر کار آنان نظارت می‌شود و در محل، مشکلات و نقایص کار بر طرف می‌گردد. آنچه تولید می‌شود مشابه و هم‌تراز هستند و تفاوت‌های کیفی به حداقل می‌رسد. تولید قابل پیش‌بینی است و قدرت رقابت را بالا می‌برد. ضمناً کارگاه رنگ آن نیز زیر نظر خودم کار می‌کند.

این کارگاه قابلیت گسترش هم دارد؟

بله، زمینه‌ی توسعه در آن هست و محدودیتی ندارد. تا پانصد نفر و بیش‌تر می‌توان کارگاه را گسترش داد. الآن با کمبود بافنده مواجه هستیم. خوش‌بختانه سازمان صنایع دستی استان با برنامه‌ریزی که به عمل آورده آمادگی دارد که به علاقه‌مندان به صورت

رایگان آموزش دهد. البته ما به بافندگان نیاز داریم که حداقل برای یک سال تضمین بدهند که در کارگاه کار کنند.

نمونه‌ای از دستگاه‌های بافت کلیم

مسئولان اجرایی شهر در راه‌اندازی کارگاه همکاری داشته‌اند؟

استقبال خوبی که فرماندار محترم جناب آقای شاهرخی و خانم سلگی دبیر کمیسیون امور بانوان از این طرح داشتند باعث شد که بالاخره این کارگاه تأسیس شود و من آن‌چنان مورد لطف مسئولان و مردمان خوب نهاوند قرار گرفته‌ام که به رغم مشکلات و سختی‌های کار و آمد و رفت‌های متعدد از تهران به نهاوند، هیچ‌گاه مأیوس و دل‌سرد نشده‌ام و هم‌چنان مصمم هستم در قبال این مساعدت‌ها نسبت به شهرستان نهاوند ادای دین کنم.

از این پس چه انتظاری از آنان دارید؟

مرحله‌ی اول که با مساعدت و عنایت آنان عملی شد. در این مرحله تولید انجام گرفته است و نمونه‌ی گلیم‌ها در نمایشگاه به اطلاع صاحب‌نظران و متخصصان رسیده است و هم‌اکنون علاقه‌مندانی در انتظار خرید و صادرات آن هستند. زیرا نقش این گلیم‌ها تازگی دارد و می‌دانید در اروپا و سایر کشورهای جهان گرایش به خرید گلیم‌های سنتی و اصیل و پر تنوع زیاد شده است.

مثلاً در اروپا اکثریت مردم سابقاً قشر مرفه بودند اما در دهه‌های اخیر اکثریت قشر متوسط شده‌اند و تهیه‌ی فرش‌های ۹ متری، مناسب با درآمد و فضای خانه‌های آنان نیست. ضمن این که نقشه‌ی گلیم برای آنان تازگی دارد، ارزان و سبک است و به‌عنوان یک زیرانداز اصیل، سلیقه‌ی نوجویی آنان را تأمین می‌کند. بنابراین هم‌اکنون تقاضا برای خرید گلیم‌های نهاوند به منظور صدور به خارج ایجاد شده است. انتظار این است که مرحله‌ی دوم عملی شود و آن تولید انبوه گلیم است. قطعاً با کمک مسئولان محترم نهاوند و استان همدان و موافقت با اعطای تسهیلات قانونی این کارگاه می‌تواند گسترش یابد و بیش از پانصد فرصت شغلی ایجاد کند. می‌دانید در کشور میلیاردها تومان خرج می‌شود تا تعداد محدودی اشتغال به وجود آید. اگر این کارگاه فعال شود که قطعاً سرمایه‌ی زیادی نیاز خواهد داشت، پانصد شغل ایجاد می‌کند و در حقیقت پانصد خانواده احیا می‌شود. بنابراین امیدوارم که در کنار حمایت‌های معنوی مسئولان، حمایت مادی و مالی هم تحقق پیدا کند و چنین تحرک و تحولی در این شهرستان به وجود بیاید.

بافندگان برای جذب در کارگاه چه شرایطی باید داشته باشند؟

این کارگاه که در خیابان آزادگان واقع است اختصاصاً از دختر خانم‌ها و خانم‌ها تشکیل شده است و سرپرست آنان نیز خانم سوری است که از بافندگان بسیار خوب نهاوند است. ایشان مربی و مسئول کارگاه هستند و دوره‌هایی به همین منظور دیده‌اند. محدودیت سنی برای بافندگان نیست. هم‌چنین از نظر سواد محدودیتی نداریم. البته باسواد باشند موفق‌ترند و دوره‌ی آموزشی را بهتر طی می‌کنند. علاقه‌مندان به بافندگی - همان‌طور که قبلاً اشاره شد - از سوی سازمان صنایع دستی استان همدان در شهر نهاوند به مدت سه هفته آموزش می‌بینند. قبلاً باید مبلغی پرداخت می‌کردند. اما اکنون به صورت رایگان آموزش می‌بینند. ضمناً ما هم دوره‌ای به مدت دو هفته برای آنان ترتیب داده‌ایم تحت عنوان «دوره‌ی بهیافی». پس از آن دوره‌ها جذب کارگاه می‌شوند. شرط کار در این‌جا متمرکز بودن آن است و قرار نیست که کسی سفارش بگیرد و در منزل کار کند. ساعات کار در تابستان ۸ صبح تا ۱۱/۵ و ۳ تا ۷ بعدازظهر است. در پاییز و زمستان ساعات بعدازظهرها تغییر می‌کند. تمام نیازهای بافندگی از طرف ما تأمین می‌شود و بافندگان حق الزحمه می‌گیرند. به این صورت که با آنان قرارداد بسته می‌شود و به میزانی که تولید کردند دستمزد دریافت می‌کنند.

به بحث فروش بر می‌گردیم. بفرمایید با توجه به اقداماتی که برای تأسیس آموزش عالی دولتی و غیر دولتی در نهاوند انجام گرفته است برای راه‌اندازی رشته‌ی دانشگاهی فرش چه نظری دارید؟

اصولاً تأسیس و توسعه‌ی مراکز آموزش عالی برای نهاوند بسیار ضروری است و موجب تحولی جدی در ابعاد فرهنگی و اقتصادی این شهرستان خواهد شد. اما مشخصاً رشته‌ی فرش و کلاً صنایع دستی در این منطقه قابلیت بالایی دارد و در صورتی که به تدریج مقدمات آن فراهم شود می‌توان دوره‌های کاردانی و کارشناسی را دایر کرد.

هم‌اکنون در شهرهای تهران، کاشان، تبریز، یزد، کرمان، زاهدان رشته‌ی فرش در دانشگاه دولتی دایر است و در نجف‌آباد اصفهان و چند جای دیگر دانشگاه آزاد اقدام به تأسیس کرده است. اما مشکل اساسی در این دانشگاه‌ها کمبود استاد است. هم‌چنین سرفصل‌ها هنوز به درستی مشخص نشده و کتاب‌های منبع کم داریم و استادان بیش‌تر سلیقه‌ای تدریس می‌کنند. مثلاً درباره‌ی درس «جغرافیای فرش ایران» که بسیار درس مهمی است کار جدی نشده است. این‌ها را مطرح کردم تا جوانب کار سنجیده شود. البته با گذشت زمان این رشته در سطح کشور ارتقای لازم را خواهد یافت و نهاوند در آینده می‌تواند با برنامه‌ریزی صحیح این رشته‌ی دانشگاهی را تأسیس نماید.

نمونه‌ای از گلیم بافت نهاوند

در صحبت‌هایتان اشاره‌ای به تألیف کتاب «فرش نهاوند» کردید، لطفاً بیش‌تر توضیح بدهید. اساساً آمدن من به نهاوند از روز اول برای تولید و زدن کارگاه نبود. هدف انجام یک پروژه‌ی تحقیقی درباره‌ی فرش نهاوند بود. در این خصوص مطالعات و یادداشت‌هایی دارم و قرار بود پاییز ۸۳ مجموعه‌ی پژوهش‌های خود را تدوین کنم و با مساعدت و حمایت فردی که حاضر شود در این راه سرمایه‌گذاری کند آن را به چاپ برسانم. اما تأسیس کارگاه گلیم‌بافی و مشکلات آن، روند این تألیف را کند کرد. امیدوارم در اولین فرصت یافته‌های خود را تدوین و تألیف کنم. انتشار چنین کتابی در معرفی فرش نهاوند در سطح کشور و خارج از کشور بسیار مفید خواهد بود.

در آخرین بخش این گفت‌وگو ناگفته‌ها را بفرمایید.

با شناخت مختصری که در این دو سال از نهاوند به دست آورده‌ام معتقد شده‌ام که این شهرستان هم از نظر کشاورزی و دامداری قابلیت‌های ممتاز دارد و هم از نظر توسعه‌ی صنعت به خصوص صنایع دستی. قطعاً اگر چنان که باید و شاید در این جا برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری شود طولی نخواهد کشید که مشکل بیکاری شهرستان حل خواهد شد. گاه طرح‌هایی به نظر می‌رسد که سرمایه‌ی کلان هم نیاز ندارد ولی بازدهی خوبی خواهد داشت. مثلاً برای پشم گوسفندان نهاوند، که فاقد مرغوبیت برای بافندگی است، می‌توان اصلاح نژاد کرد و گوسفندان اصلاح شده را - از نوع آنهایی که در بعضی شهرهای اطراف نهاوند پرورش یافته‌اند - در اختیار چوپانان گذاشت تا در آینده‌ی نزدیک تحولی در کیفیت پشم نهاوند داده شود. این اقدام شاقی نیست اما همت و صرف وقت لازم دارد.

فعال ساختن صنایع دستی از جمله فرش و گلیم در نهاوند موضوعی است که من عملاً تجربه کرده‌ام و دورنمای آن را مثبت دیده‌ام. به خاطر دارم در همایش سالانه‌ی نهاوندشناسی شهریور ۸۲ که کار تولید گلیم را با سه نفر شروع کردم عده‌ای از مسئولان و صاحب‌نظران آن را ناموفق پیش‌بینی می‌کردند. اما به همت و پشتکار بافندگان و پی‌گیری‌هایی که به عمل آوردم اکنون این کارگاه تحت عنوان «گلیم گیان» جای خود را در کشور باز کرده است و تولید کننده‌ی مشهور و بزرگی چون آقای رضی میری مرغوییت گلیم را تأیید کرده و آن را متری بین ۸۰ تا ۱۳۰ یورو قیمت گذاری کرده است. این تجربه‌ای است که جواب داده و منحصر به نهاوند هم نیست. اگر در سایر نقاط کشور چنین حرکت و نهضتی به وجود بیاید، با انگیزه‌ی حفظ ارزش‌ها و احیای فرهنگ و دانش بومی، کل کشور متحول می‌شود و بر اثر آن ابعاد فرهنگی و اقتصادی کشور توسعه می‌یابد. نهاوند هم لازم است این اقدامات را جدی بگیرد و توسعه دهد.

من ضمن تشکر و سپاس از همکاری‌های مسئولان و مردم این شهرستان امیدوار هستم سرمایه‌گذاری‌های متعددی در تولید صنایع دستی و سایر زمینه‌ها انجام بگیرد. اما در همه‌ی مراحل مواظب باشیم که سودآوری و منافع مادی این فعالیت‌ها اصالت‌های فرهنگی و هنری گذشته‌ی نهاوند را تحت الشعاع قرار ندهد.

جناب آقای پیمان مبارکی از توضیحاتتان تشکر می‌کنیم و توفیق بیش‌تر شما را در این گونه فعالیت‌ها به خصوص در نهاوند از خداوند متعال مسئلت داریم.

من هم از عنایات و همکاری‌های مؤسسه و مسئولان و همکاران نهاوندی سپاس گزارم.